

พุทธวิธีในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา

The Buddhist Way of a Religious Practice toward Other Faiths

พระนิพนธ์ โสภโณ

Phra Nipich Sophano

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Email: journaljam2017@gmail.com

บทคัดย่อ

พื้นฐานทางสังคมดั้งเดิมก่อนการอุบัติของพระพุทธศาสนา เต็มไปด้วยศาสนาดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้วและความเชื่อที่หลากหลาย พระพุทธศาสนาประกาศคำสอนโดยใช้หลักเหตุผลและกฎแห่งศีลธรรมตามสากลนิยม อีกทั้งให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา มิได้มีการบังคับ จึงมีผู้เปลี่ยนศาสนานับถือจำนวนมาก การปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนาพระพุทธศาสนาสอนให้มีความยุติธรรม รู้จักให้เกียรติไม่ดูกรานเปียดเป็นผู้อื่น รวมทั้งให้การยอมรับศาสนาอื่น สำหรับกรณีที่เกิดความขัดแย้งกับบุคคลต่างศาสนา พระพุทธศาสนาสอนให้มีสติ หยุดความโกรธ ใช้เหตุผลทำความเข้าใจ และใช้การเจรจาเพื่ออธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจ แม้กระทั่งความขัดแย้งรุนแรงที่จะนำไปให้เกิดการทำลายชีวิต ก็ให้มีสติสงบระงับเพราะเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร ให้รู้จักเอาชนะจิตใจตนเองมากกว่าการเอาชนะผู้อื่น

คำสำคัญ: พุทธวิธี; การปฏิบัติ; บุคคลต่างศาสนา

ABSTRACT

The social backgrounds of the pre-Buddhist society include many primitive and diverse religions. When Buddhism was founded, it based its teaching on the universal law of reason, morality and freedom of religious belief. Therefore, a large number of people converted to Buddhism. The teachings of Buddhism toward other faiths include the principles of justice, honor, and not talking advantage of others. This implies an acceptance of other religions. In case conflicts occur between two followers of different religions, Buddhism teaches calmness, mindfulness and equanimity. Anger should be restrained and dialogues should be promoted to bring mutual understanding. This teaching covers personal and national life-threatening conflicts because Buddhism teaches that hatred is stopped by pacifism. When you get angry, you should win over yourself rather than be hostile to others.

Keyword: The Buddhist Way; Religious Practice; Other Faiths

บทนำ

มนุษย์ในโลกนี้มีอยู่ด้วยกันจำนวนมาก หลายเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ทำให้เกิดความหลากหลายทางความเชื่อและความแตกต่างของศาสนา ซึ่งจะถูกถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของบุคคลในสังคมที่นับถือศาสนาเดียวกัน เมื่อบุคคลในสังคมมีสิ่งยึดเหนี่ยวที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจอย่างเดียวกันแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความคิดเห็นไปในทางเดียวกัน ความสมัครสมานสามัคคีก็เกิดขึ้นได้ง่าย การกระทบกระทั่งก็มีไม่มาก ในความเป็นจริงศาสนาในโลกนี้มีอยู่มากมายหลายศาสนา สิ่ง que ทุกศาสนามีความเหมือนกันประการหนึ่ง ได้แก่ มุ่งสอนให้บุคคลคิดดี พูดดี ทำดีกับบุคคลรอบข้าง ในขณะที่เดียวกันก็ปรากฏความแตกต่างในด้านต่างๆ เช่น เชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวิธีการปฏิบัติและพิธีกรรมต่าง ๆ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) การที่มนุษย์ในโลกนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากและต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน สังคมมนุษย์จึงมีความแปลกแยกในทางความเชื่อ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความแตกแยกและการกระทบกระทั่งที่ปรากฏขึ้นในสังคมโลก ดังที่ปรากฏในบางสถานการณ์ บางสถานที่ นับวันความแตกแยกจะทวีความชัดเจนรุนแรงมากขึ้น เพราะเมื่อมนุษย์มีความเชื่อหรือมีศาสนาที่แตกต่างกัน วิธีการปฏิบัติตนก็จะแตกต่างกันไป ซึ่งอาจไปกระทบกับความคุ้นชินของผู้ที่มีความต่างทางศาสนา จนอาจลุกลามกลายเป็นความขัดแย้งและวิวาทกันระหว่างผู้คนต่างลัทธิความเชื่อ และขยายความรุนแรงกลายเป็นสงครามศาสนาในที่สุด อย่างที่เคยปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์ ซึ่งการกระทำดังกล่าวล้วนผิดเป้าประสงค์หลักของความเป็นศาสนาที่แท้จริง ที่คำสอนในทุกศาสนามุ่งเน้นเพื่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในหมู่มวลมนุษย์ด้วยกัน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางความเชื่อของผู้ที่นับถือศาสนาดั้งเดิมอยู่เก่าก่อน ซึ่งมีลักษณะพิเศษประการหนึ่งคือ เป็นศาสนาที่มีความเป็นสากล มีความจริงที่เป็นเหตุเป็นผลสามารถพิสูจน์ได้ ที่สำคัญ พุทธศาสนาสามารถกลมกลืนกับศาสนาอื่นได้โดยที่พุทธศาสนิกชนไม่รู้สึกถึงความแปลกแยกและความขัดแย้งในการปฏิบัติตนร่วมกับศาสนิกชนต่างศาสนา ที่สำคัญไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ที่ใดๆว่า พระพุทธศาสนาเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นชนวนของความขัดแย้งในชุมชน สังคม และประเทศชาติใดๆ บทความชิ้นนี้จะนำเสนอแนวคิดและวิถีในการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาต่อบุคคลผู้ที่นับถือศาสนาและมีความเชื่อที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นแนวคิดและวิธีการที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามสามารถอยู่ร่วมกับบุคคลต่างศาสนาได้อย่างราบรื่น และยังสามารถอยู่ร่วมกับผู้ที่มีความเห็นแตกต่างไปจากตนได้อย่างไม่เกิดทุกข์อีกด้วย

วิวัฒนาการแนวคิดเรื่องศาสนา

ศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความเชื่อ ความศรัทธาอันเป็นไปเพื่อวิถีปฏิบัติที่จะนำไปสู่เป้าหมายอันสูงสุด ซึ่งแต่ละศาสนามีความเชื่อและหลักในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ซึ่งในปัจจุบันนักวิชาการได้จำแนกวิวัฒนาการศาสนาออกเป็น 2 มุมมอง คือ มุมมองของชาวตะวันตก และชาวตะวันออก ดังนี้

1) ศาสนาในมุมมองของชาวตะวันตก ซึ่งประกอบด้วย 3 ศาสนาสำคัญ คือ ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม จะมีลักษณะเด่น คือ เชื่อในพระเจ้าองค์เดียว ศาสนาในมุมมองนี้จึงเป็นการผูกพันตนกับพระเจ้าโดยมีการปฏิบัติตนด้วยความเลื่อมใสและยกย่องให้พระเจ้านั้นมีอำนาจเหนือตนทุกประการด้วยความเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและทุกสรรพสิ่งในโลก สิ่งที่พระเจ้าตรัส และคำสั่งสอนจะเป็นธรรมจรรยาและกฎหมายในสังคมที่ต้องได้รับการปฏิบัติ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวไม่จำเป็นต้องได้รับการพิสูจน์ และมีหลักการยอมมอบตน การกระทำของตนและอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับตนให้พระเจ้าด้วยความจงรักภักดีโดยไม่ต้องมีอะไรอื่น (เสถียร พันธังสี, 2524) ศาสนาในมุมมองของชาวตะวันตกคือการนับถือเทพเจ้า (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) หมายถึง การถวายชีวิตให้ดำเนินไปตามความปรารถนาของพระเจ้าหรือตามที่พระเจ้ากำหนด

2) ศาสนาในมุมมองของชาวตะวันออก ซึ่งประกอบด้วย ศาสนาสำคัญได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาเชน ศาสนาเต๋า ศาสนาขงจื๊อ ศาสนาชินโต โดยจะมีลักษณะเด่นร่วมกัน 2 ประการ คือ เชื่อในพระเจ้าหลายองค์ และเชื่อในสติปัญญาของมนุษย์ ตามที่พระศาสดาค้นพบสั่งสอนไว้ให้คนปฏิบัติตามเพื่อจะได้ดำรงอยู่อย่างมีความสุขในโลกนี้ และเมื่อตายไปแล้วจะได้บรรลุถึงฝั่งโลกุตระอันเป็นนิรันดร์ ดังนั้น ศาสนาจึงเน้นความรู้และการปฏิบัติด้วยตนเองมากกว่าอย่างอื่น นอกจากนี้บางศาสนาของชาวตะวันออกก็มีมุมมองเช่นเดียวกับชาวตะวันตก คือเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ดังนั้น ศาสนาของชาวตะวันตกและตะวันออกจึงมีความหมายที่แตกต่างกัน แต่ก็มีส่วนประกอบหลักของศาสนาที่เหมือนกัน คือ มีศาสดาบันทึกคำสอนหรือคัมภีร์ นักบวช พิธีกรรม ศาสนสถาน ศาสนิกชน สัญลักษณ์ และเป้าหมายสูงสุด

สรุปได้ว่า ศาสนา คือ ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้นๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)แนวคิดที่เป็นมูลเหตุให้เกิดศาสนามีหลายประการ เช่น เกิดจากความไม่รู้ในกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เกิดจากความกลัวในปรากฏการณ์ธรรมชาติ เกิดจากความจงรักภักดี เกิดจากอิทธิพลของบุคคลสำคัญ เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาสังคม และเกิดจากความต้องการรู้แจ้งเห็นจริง เป็นต้น

ความจำเป็นของศาสนา

ศาสนานั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ไม่ว่าศาสนาใดๆ ก็ตาม ล้วนแต่มีลักษณะร่วมที่สำคัญ คือ สอนคนให้เป็นคนดี อีกทั้งยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและปลอดภัย ทำให้มนุษย์อยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุข ดังนั้นศาสนาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องมีศาสนา เนื่องจากเหตุผลหลักๆ 2 ประการ คือ

1. ต้องการให้ศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดความอบอุ่นใจและให้เกิดความเชื่อมั่นได้ว่าตนจะรอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ได้ และที่พึ่งที่ดีที่สุดก็คือศาสนา

2. ต้องการให้ศาสนาเป็นหลักในการปฏิบัติตน การมีศาสนาจะเป็นเครื่องช่วยระงับให้มนุษย์รู้จักโทษภัยของบาป และผลดีของบุญ จึงทำให้มนุษย์รู้จักการควบคุมอารมณ์ ควบคุมความประพฤติให้อยู่ในกรอบของคำสอนของศาสนา ซึ่งสอนให้ตนเว้นสิ่งที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน หมั่นทำความดี มีเมตตา กรุณา ช่วยเหลือผู้อื่นทำบุญให้ทาน โดยให้ศาสนาบัญญัติหลักปฏิบัติเพื่อให้ศาสนิกชนปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ ความสำเร็จ รุ่งเรืองในชีวิต และมุ่งสู่ความสุขสูงสุดในความเชื่อของแต่ละศาสนา (ณรงค์ เล็งประชา, 2538)

ด้วยเหตุที่ศาสนาสอนให้คนเป็นคนดีเพื่อที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข ดังนั้น หน้าที่ของศาสนาต่อบุคคลคือทำให้บุคคลที่นับถือเกิดความสงบทางจิตใจ เกิดความมั่นคงปลอดภัย เกิดกำลังใจเพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะให้ความปกป้องช่วยเหลือ และทำให้คนรู้จักจัดระเบียบชีวิตทำให้มีโอกาสประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิต ส่วนหน้าที่ของศาสนาต่อสังคม คือ เป็นสิ่งที่ช่วยจัดระเบียบสังคม ทำให้ศาสนิกชนปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นสิ่งที่เสริมสร้างสถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นรวมทั้งเสริมสร้างค่านิยม บรรทัดฐานทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ศาสนายังเป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย (พุทธทาสภิกขุ, 2551)

ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุที่ศาสนาความเชื่อที่มีค่าความสำคัญต่อของมนุษย์ เป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์จะต้องใช้เป็นที่พักทางใจและเป็นหลักในการปฏิบัติตัว ในสังคมใดๆก็ตามย่อมปรากฏความเชื่อที่แตกต่างกันอย่างมากมายพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน เกิดขึ้นในดินแดนที่มีความเชื่อที่ฝังรากลึกเข้าสู่วิถีชีวิต ของชาวชมพูทวีป ผ่านการเปลี่ยนผ่านจนกระทั่ง บังเกิดเป็นพระพุทธศาสนาที่มีความเข้มแข็งและเจตนารมณ์ชัดเจน ดังต่อไปนี้

1) การบังเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา

จากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมโดยทั่วไปที่มีความหลากหลายและแตกต่างในสมัยพุทธกาล เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลทำให้เจ้าชายสิทธัตถะทรงเกิดความเบื่อหน่ายในการครองเรือน ประกอบกับการได้ทรงเห็นเทวทูตทั้ง 4 คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ การที่พระองค์ได้เห็นสมณะเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญทำให้ตัดสินใจที่จะออกผนวชเพื่อแสวงหาความสุขที่แท้จริง (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2533)

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ออกผนวชฝึกฝนอบรมตัวเองจนกระทั่งได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงมีพระทัยแน่วแน่เพื่อความชวนชวายน้อย แต่เพราะอาศัยความเอ็นดูในหมู่สรรพสัตว์ พระองค์ทรงเริ่มประกาศพระศาสนาโดยการแสดงธรรมแก่ผู้มีอุปนิสัยในการบรรลุผลนิพพานด้วยพระมหากรุณาธิคุณ เริ่มจากคำสอนที่เรียกว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงธรรมที่เรียกว่า

อนัตตลักษณะสูตร เมื่อเทศนาจบปัญจวัคคีย์ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ครั้นนั้นท่านโกณฑัญญะได้ขออุปสมบทเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ต่อมาเมื่อมีกุลบุตรเกิดความเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทูลขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมากขึ้น เมื่อพระสาวกมีจำนวนมากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงดำริที่จะโปรดเหล่าสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์เหมือนพระองค์และเหล่าพระสาวกที่บรรลุธรรมแล้ว จึงทรงส่งเหล่าพระสาวกทั้งหลายที่ได้บรรลุธรรมแล้วออกประกาศพระศาสนา เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก โดยพระองค์ทรงเหล่าพระสาวกไปเผยแผ่พระศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้กุลบุตรและประชาชนทั่วไปเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และขออุปสมบทเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้ว่าพระสาวกนั้นมีบทบาทอย่างมากในการเผยแผ่พระศาสนาให้แพร่หลายและมั่นคง ผลที่ได้นั้นก็คือการประกาศพระศาสนาให้แพร่หลาย พระศาสนาเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและดำรงคงอยู่อย่างมั่นคงถาวรจนถึงปัจจุบัน

แนวทางการประกาศคำสอนของพระพุทธเจ้า

1) เจตนารมณ์พื้นฐานในการประกาศคำสอน

หลังจากที่ได้ตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้าการที่พระองค์ทรงค้นพบสัจธรรมและนำคำสอนมาประกาศนั้น มิได้อาศัยพระเวทในการวางรากฐานทรรศนะทางปรัชญาและมีได้ผูกติดกับพระเจ้า ในทางกลับกันพระองค์ประกาศศาสนาอย่างบนหลักการของเหตุผล และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ทำให้มนุษย์รู้ว่าสิ่งใดประเสริฐควรทำ สิ่งใดเป็นโทษไม่ควรทำ โดยมีเจตนารมณ์พื้นฐานอันประกอบด้วยน้ำพระทัยอันบริสุทธิ์ที่ต้องการให้มนุษย์พ้นจากความทุกข์โดยมิได้หวังว่าผู้ฟังจะต้องยอมตนเป็นศิษย์หรือให้ผู้ฟังละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมของตน หรือปรารถนาที่จะแก่งแย่งให้ผู้คนมานับถือ ที่สำคัญไม่ทรงปรารถนาที่จะให้เกิดความขัดแย้งแต่ทรงมุ่งหวังที่จะให้สืบทอดหลักการอันบริสุทธิ์ที่เป็นหลักสากล โดยการนำเสนอหลักการดำรงชีวิตใหม่เพื่อให้มวลมนุษยชาติล่วงพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงและพบกับความสุขที่แท้จริง (เสถียร พันธรัณสี, 2524)

สังคมอินเดียในสมัยนั้นเต็มไปด้วยความเชื่อที่หลากหลายที่แตกต่างและเกิดขึ้นมาก่อนพระพุทธศาสนา ซึ่งในขณะนั้นสถานะของพระพุทธศาสนาเองนั้นถือว่าเป็นทัศนะใหม่และถูกจับตามองในขณะนั้นด้วยเหตุที่ว่า มีจุดยืนที่ผิดแปลกและแตกต่างหลุดกรอบเดิมๆ โดยพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาปัญญาให้เห็นทุกอย่างตามความเป็นจริงจึงสามารถกล่าวได้ว่าการที่พระพุทธศาสนามีรากฐานที่มั่นคงเจริญสืบมาได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะพระปรีชาสามารถของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงมีพระปัญญาคิคุณ พระบริสุทธิ์คุณ และพระมหากรุณาธิคุณ สั่งสอนอบรมสัตว์โลกตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์นั่นเอง

2) ให้เสรีภาพในการนับถือพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงค้นพบสัจธรรม และทรงมีพระมหากรุณาธิคุณในการถ่ายทอดสัจธรรม เปิดเผยจำแนกแจกแจง ทำให้เข้าใจง่าย เมื่อบุคคลนำไปปฏิบัติก็ก่อให้เกิดผลที่สามารถเห็นได้ด้วยตนเองและพิสูจน์ได้

จึงเป็นเหตุให้บุคคลเลื่อมใสศรัทธาและเปลี่ยนมานับถือศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ นอกจากนี้ยังมีลักษณะการให้เสรีภาพในการนับถือพระพุทธศาสนา ดังนี้

(1) การเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงความเชื่อและการปฏิบัติของผู้หันมานับถือพระพุทธศาสนาในท่ามกลางลัทธิความเชื่อ และศาสนาที่หลากหลายในสมัยอินเดียโบราณนั้น ย่อมมีผลกระทบต่องานศิลปกรรมและเศรษฐกิจ โดยส่วนใหญ่แล้วพุทธศาสนิกชนจะไม่รังเกียจมีศรัทธาต่อศาสนาอื่น โดยไม่บังคับให้บุคคลต่างศาสนามีความเห็นตรงกับตนและไม่ยอมรับการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยอย่างของพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล ชื่อ มานัตถิระ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้มีนิสัยหยาบกระด้างถือตัว ไม่เชื่อฟังเคารพผู้ใด แม้กระทั่งบิดามารดา ครูอาจารย์ ครั้นนั้นพราหมณ์ได้ลองเข้าไปในที่พระพุทธเจ้าประทับแสดงธรรมอยู่ด้วยถือดีในตน และคิดว่าถ้าพระพุทธเจ้าไม่ตรัสด้วยก็จะไม่พูดพระพุทธองค์ทรงทราบความคิดพราหมณ์และตรัสสอนในช่วงที่ถูกละเลยจนทำให้พราหมณ์เชื่อถือและยอมเคารพโดยดุษณี

(2) การรับบุคคลเข้าเป็นนิกายและพุทธศาสนิกชน เมื่อผู้สมัครเข้าบวชได้รับความกระจ่างในหลักธรรมและต้องการดำรงตนให้อยู่ในเพศนิกาย สำหรับบุคคลทั่วไปที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาสามารถเข้าเป็นพุทธศาสนิกชนได้ โดยการกล่าวปฏิญาณตนหรือประกาศตนเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะก็ชื่อว่าเข้าเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว สำหรับผู้ที่ถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะนี้ เรียกว่า อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งความหมายของการถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก (เสถียร พันธ์รังสี, 2524)

(3) การเลิกละการนับถือพระพุทธศาสนา โดยปกติแล้วพุทธบริษัททั้งสี่ บ้างขอบวชเป็นพระภิกษุ บ้างขอเป็นอุบาสก อุบาสิกา ทั้งนี้ก็เพราะเกิดความเลื่อมใสในพระธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่บางครั้งมีผู้ที่เข้ามานับถือศาสนาด้วยหวังพิสุจน์ปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า หรือพยายามแสวงหาสิ่งเหนือธรรมชาติ พระองค์ทรงปฏิเสธเพราะเห็นว่าวัตถุประสงค์ดังกล่าว ไม่ใช่สิ่งที่ทำให้พ้นทุกข์ ส่งผลให้บุคคลบางกลุ่มเลิกละการนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ก็มีได้ทรงบังคับ ในทางตรงกันข้ามทรงให้เสรีภาพในการเลือกและตัดสินใจดังเช่นกรณีตัวอย่างของ สุนัขชตะ ลิจฉวีบุตร เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แนวทางในเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงประกาศคำสอนโดยใช้หลักเหตุผลและกฎแห่งศีลธรรมตามสากลนิยม และที่สำคัญทรงให้เสรีภาพอย่างเต็มที่ในการนับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการรับบุคคลเข้าเป็นนิกายและพุทธศาสนิกชน หรือแม้กระทั่งบุคคลใดจะเลิกละการนับถือพระพุทธศาสนา นั้นเป็นสิทธิเสรีภาพของแต่ละบุคคล ที่มีได้มีข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ใดๆ

พุทธวิธีในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนชมพูทวีปและเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนอื่นๆด้วยเจตนารมณ์อันบริสุทธิ์นั้น ด้วยพระปัญญาธิคุณของพระองค์พิจารณาเห็นว่ากาารที่

พระพุทธศาสนาสถิตยอยู่ในใจของปวงชนโดยไม่มีการบังคับและไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นนั้น จะต้องมีการมีคำสอนที่เป็นรากฐานสำคัญเพื่อแสดงให้เห็นท่าทีและแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา ดังนี้

1. ท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความเชื่ออื่น

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางความเชื่อที่หลากหลายในสังคมชมพูทวีป โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นแนวทางหลักในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และประกาศคำสอนทรงเปลี่ยนแปลงและดัดแปลงพร้อมทั้งเสนอวิถีทางเลือกใหม่ให้กับคนในสังคมโดยมีคำสอนที่มีลักษณะเฉพาะพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่ประชาชนทุกชนชั้น ทุกคนสามารถรับฟังธรรมและปฏิบัติตามโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2557) เมื่อบุคคลได้ฟังธรรมก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้านอกจากสอนให้บุคคลรู้จักละจากความทุกข์ แสวงหาความสุขให้กับตนเองแล้ว ยังทรงสอนให้รู้จักการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้นับถือพระพุทธศาสนากับบุคคลต่างศาสนาๆ ด้วย ดังนี้

1) การยอมรับแนวคิดของศาสนาอื่น

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงเรียนรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และความเชื่อที่มีอยู่มาก ทำให้พระองค์มีประสบการณ์ทางศาสนา มาก ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ได้ปฏิเสธคำสอนอื่นๆ ว่าผิดหรือปลื้มตนไม่คบกับกลุ่มคนนอกศาสนา แต่พระองค์ทรงสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับศาสดาต่างๆ และทรงแสดงให้เห็นว่ายังมีศาสดาอื่นๆ ที่มีประสบการณ์ มีความสามารถยังรู้ความจริงตรงกับสัจธรรมที่พระองค์ค้นพบ เช่น คำสอนของศาสดาในอดีตชื่อ อรกะ ที่สอนว่า “ชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย นิดหน่อยรวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก...มนุษย์ควรทำกุศล ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดแล้วไม่ตายไม่มี” นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างในบางเหตุการณ์ในกรณีที่มีคำสอนพระองค์กับศาสดาอื่นนั้น อาจจะมีความคิดเห็นบางอย่างตรงกันบ้างและไม่ตรงกันบ้าง ในการวินิจฉัยนั้นต้องนำเหตุผลมาเปรียบเทียบกัน

2) การปฏิเสธแนวคิดของศาสนาอื่น

คำสอนของพระพุทธเจ้า มุ่งให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต การสอนจึงเน้นที่การไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มุ่งเสียดสีผู้อื่น ดังบันทึกในพระไตรปิฎกว่า “...เราจักไม่แสดงธรรมให้กระทบตนและผู้อื่น” และ “...ไม่เข้าไปว่าร้าย การไม่เข้าไปฆ่า ความสำรวมในพระปาติโมกข์” ดังนั้นเมื่อมีผู้ทูลถามเรื่องคำสอนของศาสดาเจ้าลัทธิต่างๆ ว่าท่านใดผิด ท่านใดถูก พระองค์ก็จะไม่ทรงตัดสิน แต่จะทรงแสดงธรรมให้ผู้ฟังพิจารณาตัดสินเอง เช่น เมื่อครั้งที่พราหมณ์ 2 คน ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับแนวคิดที่เป็นปฏิบัติกันว่าใครกล่าวจริง ใครกล่าวเท็จ ระหว่างเจ้าลัทธิ 2 คน คือท่านปุณณาสสปะ กับ ท่านนิครนนาฏบุตร ที่ต่างก็กล่าวว่าตนเองเป็นผู้รู้ดีที่สุด ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า “...อย่าเลยพราหมณ์ ข้อที่สองคนนี้ต่างพูดอวดรู้มีวาทีเป็นปฏิบัติกันนั้น ใครจะจริง ใครจะเท็จ ฟังไว้เถิด เราจักแสดงธรรมให้ท่านทั้งสองฟัง ขอให้ท่านตั้งใจฟังเถิด” เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรม “พระองค์ก็ไม่ทรงยกยอและไม่ทรงรุกรานในที่ประชุม ทรงชี้แจงให้ผู้รู้เข้าใจชัดเจนไป

ตามธรรม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธเจ้าจะไม่แสดงธรรมที่กระทบต่อผู้อื่น แต่ในบางกรณีก็ทรงเล็งเห็นว่าศาสนาบางท่านสอนศาสนาไปตามความรู้สึกนึกคิดของตน และทำให้เกิดความสับสนแก่บุคคลในสังคม พระพุทธเจ้าก็จะสอนสาวกผู้ทรงคุณวุฒิเป็นการส่วนพระองค์ด้วยท่าทีที่นุ่มนวล

ยกเว้นกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นโทษภัยในอนาคตภายภาคหน้า ทรงมีพระกรุณาธิคุณและพระบริสุทธิ์คุณที่จะปรับเปลี่ยนความคิดที่ผิดพลาด เพราะแนวคิดดังกล่าวสามารถก่อให้เกิดความทุกข์แก่มนุษย์ทำให้เกิดผลเสียแก่ผู้ที่เชื่อและปฏิบัติตามอันเป็นทางมาแห่งมิชฌาติฐิ เห็นได้จากการที่พระองค์ทรงคัดค้านคำสอนของศาสนาวัชลิโคสาล ดังข้อความในพระไตรปิฎกที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์บัณฑิตกล่าวว่าเลวกว่าผ้าที่ช่างหูกทอแล้วทุกชนิด ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์ในฤดูหนาวก็เย็น ในฤดูร้อนก็ร้อน สีน่าเกลียด กลิ่นเหม็น สัมผัสไม่สบายแม้ฉันใด วาตะของเจ้าลัทธิชื่อว่าวัชลิก็ฉันนั้นเหมือนกันแล บัณฑิตกล่าวว่าเลวกว่า วาตะของสมณทุกพวก เจ้าลัทธิวัชลิเป็นโมฆะบุรุษ มีวาตะอย่างนี้ว่า...กรรมไม่มี กิริยาไม่มีความเพียรไม่มี...เปรียบเหมือนไซดักมนุษย์ เกิดขึ้นแล้วในโลก...เพื่อทุกข์ เพื่อความฉิบหาย เพื่อความพินาศแก่สัตว์เป็นอันมาก”

3) การเผยแพร่คำสอนให้กับบุคคลที่นับถือศาสนาอื่น

คำสอนของพระพุทธศาสนาเผยแผ่ภายใต้ประเพณี และวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายโดยไม่ปฏิเสธหรือแสดงท่าทีที่ขัดแย้งต่อวัฒนธรรมเดิม โดยเฉพาะวิถีชีวิตตามคำสอนในศาสนาพราหมณ์ และถ้าความเชื่อในศาสนานั้นทำให้คนเป็นคนดีได้ คำสอนของพระพุทธศาสนาก็ไม่มีเจตนาที่จะไปเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาของบุคคลให้หันมายอมรับนับถือ คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมิได้ขัดขวางประเพณีการปฏิบัติของบุคคล ถ้าประเพณีดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2546)

ด้วยเหตุนี้คำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงยึดภาษาและวัฒนธรรมความเชื่อเดิมของสังคมและที่สำคัญมีการอธิบายความหมายของถ้อยคำเหล่านั้นด้วยเหตุผล จึงไม่เป็นการสร้างความรุนแรงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับผู้ที่ยึดถือศาสนาเดิม (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2557) เช่น เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงพบกับสิงคาลกคฤหบดีในยามเช้า ขณะที่สิงคาลกคฤหบดีกำลังไหว้ทิศทั้ง 6 ตามที่บิดาสั่งไว้ก่อนตาย คือให้ไหว้ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องต่ำ และทิศเบื้องบน ครั้นนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับทิศทั้ง 6 ว่าเปรียบได้กับ มารดาบิดา อาจารย์ บุตรภรรยา มิตรอำมาตย์ ทาส กรรมกร สมณพราหมณ์ ตามลำดับ

2. แนวทางการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงยอมสละความสุขสบายส่วนตนเพื่อแสวงหาสัจธรรม เมื่อพบแล้วก็นำมาเผยแผ่ให้มนุษย์และเทวดาได้ประพาสและปฏิบัติตาม ด้วยเหตุนี้พระองค์ได้แสดงทรรศนะและวางแนวทางการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งรวมทั้งวางแนวการปฏิบัติกรณีเกิดความขัดแย้ง ดังนี้

1) การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่างศาสนา

ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางความเชื่อที่หลากหลาย ประกอบกับสังคม คำสอนซึ่งเป็นหลักธรรมที่พิสูจน์ได้ว่าถูกต้องได้จริง และถูกเผยแผ่ทั้งโดยพระองค์เองและพุทธสาวกจนทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาหันมานับถือพุทธศาสนาอย่างมากมาย ดังนั้น จะเห็นว่าในคำสอนที่ทรงคุณพระองค์ได้ทรงพิจารณาให้ความสำคัญถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนกับการปฏิบัติตนต่อผู้ที่นับถือต่างศาสนาด้วย ดังนี้

(1) การเกี่ยวข้องกับบุคคลบางจำพวก พระพุทธองค์ทรงสอนให้รู้จักหลีกเลี่ยงกับบุคคลบางจำพวก เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งในเบื้องต้น และเพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ตน ดังปรากฏในคำสอนเรื่องมงคล 38 ประการ เรื่อง การไม่คบคนพาล มิใช่เป็นการห้ามพุทธศาสนิกชนคบหาติดต่อกับบุคคลต่างศาสนา และไม่เพียงเป็นหลักปฏิบัติเฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น หากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วหลักปฏิบัติข้อนี้สามารถใช้ได้กับบุคคลทุกศาสนา เพื่อให้ผู้ที่ปฏิบัติทางไกลภัยอันอาจเกิดจากคนพาลซึ่งอาจนำมาซึ่งอุปสรรคที่กีดขวางความเจริญในชีวิต

นอกจากนี้ ยังมีข้อปฏิบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การคบบัณฑิตบัณฑิต หมายถึง นักปราชญ์ ผู้รอบรู้ ผู้มีปัญญา รู้จักใช้สติ ใช้ปัญญา ใช้เหตุผลและดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นทั้งปัจจุบันและอนาคต ซึ่งบัณฑิตจะมีลักษณะตรงข้ามกับคนพาล กล่าวคือ บัณฑิตจะมีอัธยาศัยโน้มเอียงในทางที่ดี คือไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง มีการพูดที่สุภาพดีงาม คือ พูดจริง พูดสุภาพ ไม่ตรี พูดด้วยคำไพเราะ พูดมีประโยชน์ มีการกระทำที่ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน คือ มีเมตตาเว้นจากการฆ่า เว้นจากการฉ้อฉล ดำรงชีพด้วยสุจริต เว้นจากการล่วงละเมิดกาม ไม่ลุแก่อำนาจด้วยความใคร่ การคบบัณฑิตทำให้ชีวิตห่างไกลจากภัย ไกลจากความชั่วชีวิตจึงจะเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคง สง่างาม ทำให้พบกับประโยชน์สุขแห่งตนและผู้อื่น

(2) การเคารพบุคคลต่างศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าไม่ต้องการประกาศคำสอนเพื่อมุ่งหวังแย่งชิงศิษย์จากศาสนาของลัทธิอื่นแล้ว พระองค์ยังสอนให้เคารพและอนุเคราะห์อุปถัมภ์ต่อศาสนาเดิมที่ตนเคยนับถืออีกด้วย ดังเช่น เมื่อครั้งพุทธกาลที่สีหะเสนาบตีแห่งแคว้นเวสาลี ผู้ซึ่งนับถือศาสนาโคตรณานาฏบุตร (ศาสนาเชน) มาเฝ้า และสนทนากับพระองค์แล้วเกิดความเลื่อมใส จึงกล่าวคำปฏิญาณ แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระพุทธเจ้าทรงเตือนว่า ท่านจงใคร่ครวญให้ถี่ถ้วนก่อน การใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ เป็นความดีสำหรับผู้มีชื่อเสียงอย่างท่าน เมื่อสีหะเสนาบตีได้ฟังแล้วก็ยืนยันว่าเลื่อมใสในคำสอน และขอเป็นอุบาสกแน่นอนไม่เปลี่ยนใจ พระพุทธองค์ยังทรงขอให้สีหะเสนาบตีเคารพและอุปถัมภ์ศาสนาเชนดังเดิม

ดังนั้น การมีปฏิสัมพันธ์ต่อบุคคลต่างศาสนาของพระพุทธเจ้า นอกจากจะไม่มีวัตถุประสงค์ในการกีดกัน ห้ามปรามหรือแย่งชิงศาสนิกชนต่างศาสนาแล้ว ยังสนับสนุนให้เคารพ และอนุเคราะห์ศาสนาอื่น ซึ่งนอกจากจะเป็นการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งแล้ว ยังเป็นก่อให้เกิดความสามัคคี ประองตองแก่บุคคลในสังคมนี้ๆ อีกด้วย

3. การมีปฏิสัมพันธ์กรณีที่เกิดความขัดแย้งทางความเชื่อ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากลัทธิความเชื่อทางศาสนามีมากมาย จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการขัดแย้งทางด้านความคิด และการกระทำ พระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติกรณีที่เกิดความขัดแย้ง ดังนี้

1) ไม่โกรธแค้นตอบและชี้แจงข้อเท็จจริงด้วยสันติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางลัทธิความเชื่อดั้งเดิมที่มีความหลากหลายนั้นจึงย่อมถูกระทบกระทบทั้งด้วยการถูกกล่าวติเตียนจากบุคคลที่มีความเห็นต่าง ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้เพิกเฉยต่อประเด็นเหล่านี้ และทรงวางกรอบให้สาวกปฏิบัติตนโดยไม่ให้โกรธแค้นตอบ และมีสติพร้อมที่จะชี้แจงข้อเท็จจริงแก่ผู้กล่าวติเตียน

2) ไม่ลำพองใจเมื่อได้รับคำชม นอกจากพระพุทธศาสนาจะสอนไม่ให้โกรธแค้นในกรณีของการถูกกล่าวติเตียนแล้ว แม้ในคำกล่าวชื่นชมพระองค์ก็มีให้สาวกแสดงความดีใจเช่นกัน แต่ให้พิจารณาด้วยเหตุผลว่าการชื่นชมนั้นถูกหรือผิดด้วยเหตุผลใด (อติคัคคี ทองบุญ, 2546)

3) ไม่ใช้ความรุนแรง พระพุทธศาสนาสอนให้คนปฏิบัติต่อความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงในการตอบโต้

4) ไม่พยาบาทจองเวร พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักอดทน อดกลั้น ต่อความขัดแย้งที่เข้ามากระทบใจ และที่สำคัญคือไม่สนับสนุนให้ใช้ความรุนแรง หรือใช้กำลังในการทำลายล้าง เนื่องจากสิ่งเหล่านี้จะนำมาซึ่งความอาฆาต พยาบาท เบียดเบียนไม่จบสิ้น ทำให้เกิดความไม่สงบสุข ดังนั้นวิธีการที่จะระงับเวรดังกล่าว คือ การไม่จองเวรตอบ เพราะเวรในโลกนี้ไม่ระงับเพราะเวรเลย แต่ย่อมระงับเพราะความไม่จองเวร

5) เอาชนะด้วยความดีและความเมตตา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เอาชนะความโกรธด้วยการไม่โกรธตอบ ให้เอาชนะความชั่วด้วยความดี และการเอาชนะอันสูงสุดที่พระองค์ทรงสรรเสริญ คือ การชนะตนเอง การเอาชนะผู้อื่นพระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ แต่พระองค์ทรงสรรเสริญชัยชนะเหนือตนเองของบุคคล การชนะหมู่มนุษย์ทั้งพันคนด้วยพันในสงคราม บุคคลนั้นไม่เชื่อว่าเป็นผู้ชนะอย่างสูงสุดในสงคราม ส่วนการชนะตนผู้เดียว บุคคลนั้นแลเชื่อว่าเป็นผู้ชนะอย่างสูงสุดในสงคราม ตนและอันบุคคลชนะแล้วประเสริฐ

บทสรุป

นับตั้งแต่อดีตกาล หลักธรรมคำสั่งสอนในแต่ละศาสนาจัดเป็นพื้นฐานสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ โดยที่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นแนวทางดำเนินชีวิต บางอย่างได้กลายเป็นขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และประเพณีของชนชาติต่างๆ สำหรับพุทธวิธีในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนาเป็นแนวทางที่มาจากพุทธจริยาต่อบุคคลต่างความเชื่อที่แทรกอยู่และจากการการตรัสสอนแก่สาวกในโอกาสต่างๆ นั้น จะสังเกตได้ว่า พระองค์ให้มองถึงแนวทางในการแก้ปัญหาโดยเริ่มที่ตนเองก่อน โดยการให้มีสติในการพิจารณาไตร่ตรองด้วยความรู้ความสามารถและข้อเท็จจริงประกอบการตัดสินใจว่าถูกหรือผิด ไม่ให้คัดค้านความเชื่อของบุคคลอื่นในทันทีทันใด และกรณีที่ถูกติเตียนจนเกิดความขัดแย้ง พระองค์ให้ออดทน

อดกลั้น ไม่ให้โกรธแค้นตอบและชี้แจงข้อเท็จจริงด้วยสันติ ไม่ลำพองใจเมื่อได้รับคำชม ไม่ใช้ความรุนแรง ไม่พยายาทจของเวร เอาชนะด้วยความดีและความเมตตา

ดังนั้นพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย รวมทั้งศาสนิกชนต่างศาสนา หากศึกษาแนวทางอันมีคุณค่าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางบริบททางสังคมที่เต็มไปด้วยความแตกต่างอย่างไม่แตกแยก ร่วมกันกับบุคคลต่างศาสนาได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นด้าน เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นเหตุให้เกิดการกระทบกระทั่ง ศาสนิกชนที่ดีจึงจำเป็นต้องรู้จักให้เกียรติไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักการให้อภัยใช้เหตุผลทำความเข้าใจ มีน้ำใจแบ่งปันซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นแนวทางสากลที่ไม่ขัดต่อหลักความเชื่อใด เมื่อปฏิบัติเช่นนี้แล้วนอกจากจะก่อให้เกิดความสุขสงบแก่ตนเองแล้ว ยังส่งผลให้ สังคมโดยรวม ประเทศชาติ รวมไปถึงโลกของเรามีความสงบร่มเย็นไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *ศาสนาทั่วไป*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- ณรงค์ เล็งประชา. (2532). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรมฉบับขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2527). *พุทธ-คริสต์ในทัศนะของพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ.
- พิน ดอกบัว. (2524). *ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร*. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2533). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร พันธรังสี. (2524). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสาสน์.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. *ปรัชญาอินเดีย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.